NYHETSBREV 1/22

Her kommer det første nyhetsbrevet fra Torborg Nedreaas-selskapet i 1922. Vi har som målsetting å sende ut to nyhetsbrev i året. I dem orienterer vi litt om hva vi har gjort og hva som skal skje i og rundt selskapet og forfatterskapet. I tidligere år har vårens nyhetsbrev kommet nærmere sommeren, men etter at vi i fjor bestemte oss for at vi skal ha årsmøte i mars, passer det bedre å sende ut nyhetsbrevet i god tid før det.

Torborg Nedreaas-dagen (13.11.21) ble etter vår egen nokså partiske oppfatning en suksess. Vi har også fått positive tilbakemeldinger fra noen av dem som deltok. Hovedposten på programmet var en litterær samtale om den politiske Nedreaas, med Sofie Marhaug, Tore Vagn Lid og Hilde Kvalvaag. Samtalen ble ledet av Kari Jegerstedt. Vagn Lid hadde lydopptak med

tidligere konfidensielle samtaler med Nedreaas, som han spilte av til stor spenning i salen. På Bildet til venstre ser dere først samtalepanelet, og til høyre visebandet Albert og Elise som på mesterlig vis avrundet kvelden.

Tidligere har vi også tenkt at nyhetsbrevet ikke skal være for omfattende, men der har vi begynt å tenke at det bør være plass til interessante innlegg som vi får inn. Derfor har vi denne gangen gjort plass til to litt lengre innlegg: Muna Jibril skriver blant annet om tyskerjentene hos Nedreaas med novellen «Mannen» som eksempel. Willy Dahl skriver om Nedreaas' to novellesamlinger fra 1945 med mest vekt på samlingen *Før det ringer tredje gang*, som ofte omtales som en samling med ukebladnoveller.

Den 11.03 er det altså årsmøte. Selskapets første årsmøte skulle opprinnelig holdes i mars i fjor, men ble utsatt til tidlig på høsten (grunnet covid). Selv om smittetallene stiger, satser vi denne gangen på å arrangere det til oppsatt tid. Samtidig med dette nyhetsbrevet sender vi derfor ut invitasjon til årsmøtet. Selve arrangementet består av en «formell» del, som blant annet består av valg til styret og en oppsummering av fjoråret (årsmeldingen). Ellers ønsker vi å invitere mottakeren av årets Nedreaas-stipend, som da får presentere prosjektet sitt, og ikke minst blir det anledning til sosialt samvær med andre Nedreaas-venner. I år som i fjor blir det lett servering

Vi fikk inn noe færre søknader til Nedreaas-stipendet enn i fjor, men det var gode søknader med et stort tematisk spenn mellom prosjektene. Søknadene handlet blant annet om å oversette Nedreaas til engelsk, å lage en Nedreaasskulp-

tur, å skrive masteroppgave om Nedreaas' forfatterskap og å komponere et musikkstykke over en Nedreaastekst. Søndag 06.02 hadde styret stipendmøte og bestemte hvem som skulle få stipendet i år. Mottakeren av årets stipend på 30 000 NOK er komponisten Kari Sundet, som ønsker å lage et musikalsk verk basert på Nedreaas' *Musikk fra en blå brønn*.

Lenger ned i nyhetsbrevet kan dere sjekke ut diverse Nedreaas-relaterte arrangementer i «kalenderen» vår. Noe av det som blir orientert om der, kan vi også omtale her. Vi har for eksempel lenge hatt planer om å arrangere en byvandring i Nedreaas' fotspor. Her har vi samarbeidet med by-entusiast Jo Gjerstad, og arrangementet vil inngå i LittFestBergen som vil bli avholdt fra 09.02 til 13.02. Grethe Fatima Syéd vil fortelle om Nedreaas, og Gjerstad vil bidra med sin kompetanse om den historiske byen.

Mange av aktivitetene vi håper å få i gang, har vært på «tegnebrettet» lenge, men er blitt utsatt på grunn av pandemien, men nå er det vel gode grunner til å se lysere på framtiden. Akerselva litteraturfestival skal gå av stabelen mellom andre og sjuende mai. Her planlegger vi i samarbeid med Gullberg & Bostadløkken et ungdomspanel med deltakere som har lest *Av måneskinn gror det ingenting*.

Vi er også i dialog med Heim, en av Bergens få kjedeuavhengige bokhandlere, om å holde et arrangement i deres koselige lokale i Steinkjelleren, forhåpentligvis i månedsskiftet mars/april. Mange kjenner Heim for sine poesi-aftener, det pleier å være god stemning, med servering av øl og vin og noen ganger levende musikk. Så følg med!

Vi har også lenge hatt planer om en satsning mot skolen. Vi er i gang med å utarbeide opplegg til bruk i klasser på forskjellige trinn. Som et første «tiltak» tilbyr vi skolene (svært) billige klassesett av *Av måneskinn gror det ingenting*. Kontakt oss på denne mailen hvis du og din skole er interesserte.

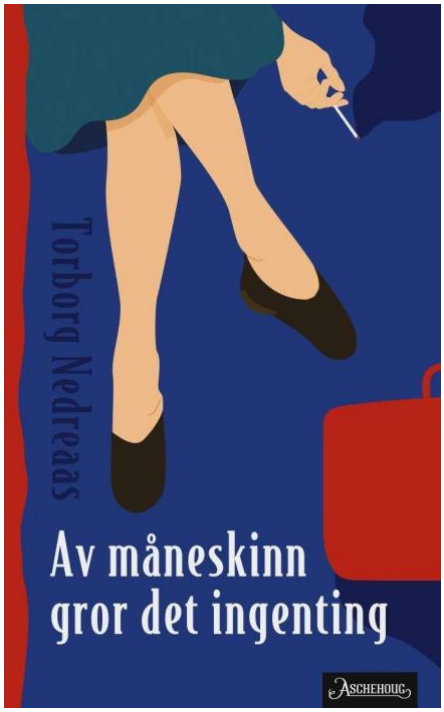

Muna Jibril: Om Torborg Nedreaas' novelle «Mannen»

«Du blir hjemme. I kveld er det min tur. Jeg kommer ikke hjem i kveld», sier Mannen til kona si i Torborg Nedreaas' novelle «Mannen» fra debutsamlingen *Bak skapet står øksen* (1945). I 1945 er det altså en mann som forteller kona si om at det er hennes tur til å være hjemme? Dette er det første jeg har lest av Nedreaas, og kjønnsnormene jeg forventa ble ganske raskt undergravd.

Novellen er kort og konsis, og tegner meg et grått bilde av en småbarnsfamilie under krigen. Den navnløse Mannen, ganske konsekvent skrevet med stor forbokstav, beskrives som en sliten og tom arbeidermann. Han kommer hjem en kveld til de to små barna hans hjemme alene. Den også navnløse moren kommer hjem uti natta, drita full; hun lukter «av brennevin og kjønn». Mannen er rasende og skal til å slå kona, men nøyer seg med å spytte henne i tinningen. Det er først når hun leverer noen fraser på tysk at han tar tak og slenger henne.

Nedreaas behandler et svært tabutema: Tyskerjentene. Temaet er tabubelagt den dag i dag, og det virker utrolig at hun skriver om dette rett etter krigens slutt, da man skulle trodd at

leserne gjerne heller ville lese om heroisme og gjenoppbygge en nasjonalidentitet.

Når jeg tenker tilbake på egen utdanning, husker jeg ikke annet om tyskerjentene enn at de forrådte Norge, ble skamklipte og ble nektet gravlegging i kirkegårdene. Slik jeg husker tyskerjentene fra historietimene, var de stakkarslige jentunger som ble utnytta av slemme tyske soldater som ville ha seg et ligg, eller naive jenter som ikke visste bedre og forelska seg i fienden. Men Nedreaas beskriver en egenrådig og promiskuøs dame som *velger* å menge seg med tyske soldater. Hun blir ikke unnskyldt eller skrevet sympatisk. Barna er vanskjøttet, moren er fraværende og alkoholisert. Nedreaas viser ingen sympati, og bryter illusjonen min om de stakkarslige jentene som ble utnytta under krigen.

Mannen, med stor M, blir satt opp som en kontrast til kona. Han «tar vare» på barna, viser omsorg, og det hintes til slutt om at han er motstandsmann. Han er uten tvil moralsk overlegen kona. Han viser dog langt mindre omsorg for det yngste barnet, som virker som om det har en annen far. Mannen prøver å finne en likhet mellom seg selv og barnet i ansiktet hennes, men finner det ikke. Det er likevel ekstraordinært: Hva gjør at en mann på 40-tallet godtar et barn som trolig ikke hans? Om det ikke er hans, er barnet da også mest sannsynlig et tyskerbarn. Fantes det en verre skandale? Eller er det akkurat skandalen han ønsket å unngå ved å ta på seg farskapsrollen? Vi får ikke vite.

Novellen avsluttes med at Mannen oppdager at kona har dratt på fylla igjen, og at han leverer begge barna på barnehjem. Etter å ha stelt og kledd det eldste og altså trolig hans eneste biologiske barn, husker han at han må brenne noen papirer før han forlater livet med kona. Idet han skal til å dra ser han minstebarnet. Han innser at han ikke kan forlate barnet med moren hennes, et liv verre enn å vokse opp på barnehjem. Han løfter henne og slår *kvinnebarnet* et par ganger. Kvinnebarnet, selve symbolet på konas forræderi, ender likevel til slutt opp likt med sitt eget barn. Mannen ender opp med å velge å gi de to barna en lik fremtid.

Nedreaas uttalte seg offentlig om «tyskerbarna». Da en statlig kommisjon foreslo å sende barn med nazifedre ut av landet, skrev hun sint i avisa *Arbeidet*: «Hadde norske myndigheter brukt krigen til å lære det nazistene visste, at uønskede mennesker kunne deporteres og dermed forsvinne?» (Torborg Nedreaas, 2021). Det er tydelig hvor Nedreaas' sympati ligger. Hvordan «tyskerbarna» ble behandla etter krigen, var uhyrlig, men dette var en skjebne barna delte med mødrene sine. Nedreaas gir oss en fortelling med et annet perspektiv, men hun demoniserer selv tyskerjentene. Det er forfriskende med en egenrådig tyskerjente, men jeg klarer ikke la være å tenke på konsekvensene. Tyskerjentene var allerede i en svært prekær situasjon, og novellen bygger opp under fordommene nordmenn hadde. Etter krigen opplevde jentene gatejustis, de opplevde overgrep uten konsekvenser for overgriperne. Fremstillingen i «Mannen» kunne godt ha gjort ting verre.

I masteroppgaven *Torborg Nedreaas' novellesamling Bak skapet står øksen (1945) og avisinnlegg etter krigsslutt* (2020) har Benedicte J. Araldsen lest aviser i Nedreaas' samtid og fått et innblikk i nordmenns generelle holdning til tyskerjentene. Datidens helsedirektør Karl Evang karakteriserte tyskerjentene som smittekilder for kjønnssykdommer (Araldsen 2020, s. 36). Nedreaas' novelle underbygger Evangs, og trolig resten av det norske folks, forestillinger om jentene. Nedreaas ble kritisert for «å fremstille kvinner som slaver av sitt seksuelle begjær» av samtidsforfatter Nils Johan Rud. For hva annet kan være morens eskapader? Hun er en kvinne ute av kontroll, hun er utro og ulydig. Hun bryter med kvinnerollen, hun er en dårlig mor og en dårlig hustru. I tillegg er hun alkoholisert.

Bak skapet står øksen er lest som et forsvar for tyskerjentene. Jeg har ikke lest hele samlingen (som jeg for øvrig *skal*, kjære leser i Torborg Nedreaas-selskapet), men «Mannen» kan umulig leses som et forsvar. Den er uforventet, kontroversiell, mesterlig skrevet og engasjerende. Men om dette skulle være et forsvar, ville en dypere utforsking av konas psyke vært nødvendig. For hva vet vi egentlig om

kona utenom hennes synder som unektelig er tett knyttet opp mot hennes status som tyskerjente? Hva er motivasjonen hennes?

Nedreaas' feminisme har i nyere tid vært under het debatt, men hva er feministisk litteratur egentlig? Den utradisjonelle og moralsk ambivalente kvinnen Nedreaas har skrevet gir meg litterært mer enn et forsvar. Skal feministisk litteratur kun karakterisere kvinner positivt? Forfatteren trenger ikke å forsvare kvinner for å være feminist, men Nedreaas sparker utvilsomt nedover i en allerede kritisk situasjon. Jeg sitter selv igjen i en ambivalens.

«Mannen» står likevel igjen for meg som en kompleks og interessant inngang til Nedreaas-universet. Jeg gleder meg stort til å utforske det videre.

Muna Jibril

NEDREAAS-KALENDEREN

Vår 2022/ Høst 2022

9. – 13. februar avholdes LitFestBergen. I samarbeid med dem arrangerer vi byvandring i Nedreaas' fotspor på Nygårdshøyden og Møhlenpris, med oppmøte ved løvestatuen foran Naturhistorisk museum. Byvandringen har vært utsolgt lenge, **men medlemmer i Nedreaas-selskapet har fått eksklusiv tilgang til et antall ekstra billetter, trykk på lenken her.** Her kan man også abonnere på festivalens nyhetsbrev, da er man sikker på å ikke gå glipp av noe!

11. mars: Som medlem i Nedreaas-selskapet er du velkommen til **årsmøte**. Det avholdes i salen Alver på Litteraturhuset i Bergen fra kl. 19.00. Etter vanlige årsmøtesaker blir det lett servering og sosialt samvær. **Muligens kommer også Nedreaas-stipendvinneren for 2021 og presenterer prosjektet sitt, følg med!**

Markering på Nesodden: Bibliotekets venner på Nesodden har i flere år hatt planer om et større arrangement viet Nedreaas og hennes liv og virke der. Som vi har skrevet om i tidligere nyhetsbrev, har ildsjelene der øst både fått gitt stien fra Nesodden brygge til Slottet, der hun bodde, navnet Korketrekkeren, og oppkalt en vei i Bomansvik ikke langt unna etter Nedreaas. Leder Liv Jessen informerer om at det absolutt er håp om å få Nedreaas-dagen til å bli virkelighet denne gang. Dato er ikke fastsatt, men det blir **i løpet av mai eller juni**.

VISSTE DU AT –

Ved neste nymåne lenge hadde arbeidstittelen *Dansen i mørket*? *Av måneskinn gror det ingenting* figurerte også under en annen tittel underveis i skrivingen: *En natts saga*. Sistnevnte synes vi høres litt triviell ut, men å tenke seg *Ved neste nymåne* som *Dansen i mørket* er interessant fordi det slår an en helt annen tone og stemning. *Bak skapet står øksen* kom fra Nedreaas' hånd med tittelen *Men Gerundium ler*, som er den siste novellen i samlingen, humoristisk og temmelig ulik enn det som til slutt ble tittelnovellen.

AVHANDLINGER

Som vanlig liker vi å framsnakke nye akademiske arbeider om Nedreaas. **Selma Rønning Westin** leverte sin masteroppgave i sommer, med tittelen «Ulykkelig kjærlighet og blodig udåd: En analyse av aborttematikk og maktforhold i Torborg Nedreaas' *Av måneskinn gror det ingenting* (1947) i lys av Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn* (1949)». Link til oppgaven finner du her.

MIN NEDREAAS: WILLY DAHL

Dahl er professor emeritus i nordisk litteratur og forfatter av en rekke bøker og artikler. Her skriver han om hvilken bok av Nedreaas som var den første.

HVILKEN NEDREAAS-BOK VAR DEN FØRSTE?

I sin *Torborg Nedreaas. En bibliografi* (1987) fører Unn Gislestad opp *Bak skapet står øksen* (1945) som Nedreaas' første bok, og i den imponerende masteroppgaven «Ønskeboken» (2021) beviser Anna Kvam, med basis i korre-

spondansen mellom Nedreaas og Aschehoug forlag, at dette er korrekt. *Bak skapet* kom ut før *Før det ringer tredje gang*, også 1945.

I sammenhengen er det imidlertid klart at «først» her betyr «ut i bokhandelen», dvs. tilgjengelig for allmennheten. Etter press fra Nedreaas holdt forlaget som gav ut *Før det ringer*, Halvorsen & Larsen, boken tilbake, slik at det ble noen ukers avstand til *Bak skapet.* Men fremdeles er vi altså i 1945.

«Først ut i bokhandelen» er det vanlige kriterium i all bibliografisk praksis. Å påvise at dette er korrekt for *Bak skapet* er ikke noen hovedsak for Kvam, men et biprodukt av undersøkelsene. Hennes teorigrunnlag er «bokhistorie», en metode som trekker inn hele det litterære kretsløp – «forfatteren, forleggeren, trykkere, speditører og agenter, bokselgere og et mangfold av lesere», og «først» blir da et utsagn som bekreftes av mange andre momenter.

Men i litteraturhistorisk og forfatter-biografisk vinkling kan problemstillingen bli en annen. Det som følger her, er et supplement til Kvams arbeid.

Skjønnlitterære forfattere hadde det vanskelig i krigsårene. Det måtte ikke finnes snev av politikk i fortellingene (med mindre de var positive til Tyskland og Vidkun Quislings Nasjonal Samling, det eneste tillatte parti). Skildringer av sosiale forhold måtte ikke kunne tolkes som positive for det demokratiske førkrigs-Norge. Selvsagt gjaldt dette også ukepressen; satte man «uønsket» stoff på trykk, ville det ende med straff for redaktøren og innsetting av nazi-redaktør – eller bladet kunne bli stoppet helt. Det var ingen forhåndssensur av ukebladene, men «Pressedirektoratet» drev en nidkjær kontrollesning straks etter utgivelsen. Bøker måtte imidlertid forhåndsgodkjennes i «Kulturdepartementet».

Forfatterne påla seg selvsensur: I tekstene måtte det ikke finnes noe som kunne tolkes positivt av makthaverne. Man måtte være ekstra påpasselig med artikkelstoffet; der måtte ingenting støte an mot nazi-ideologien. Men også skjønnlitteraturen ble bevoktet. De aller fleste av novellene som ble trykt i krigsårene, foregår i det man kunne kalle «samtidig tidløshet». Det var ingen tyske soldater i Norge, skulle man tro ukebladene, det ble heller ikke bygget noen tyske festningsanlegg, og følgelig arbeidet slett ikke titusener nordmenn der. I motivutvalget dominerer det internt menneskelige, gjerne i parforhold. På dét området var omstillingen kanskje ikke så vanskelig; for å beholde alle lesere hadde familiebladene måttet være strengt a-politiske også før krigen, med respekt for tradisjonelle sosiale normer – for eksempel når det gjaldt seksualitet. Unntaket før krigen hadde naturligvis vært Arbeidermagasinet, som var klart venstrepolitisk – noen vil si kommunistisk – i mellomkrigsårene. Men også det måtte føye seg i det okkuperte Norge.

Det er denne bakgrunnen novellene fra krigsårene må leses mot.

Torborg Nedreaas hadde de siste krigsårene kontakt med to Oslo-forlag: Halvorsen & Larsen og Aschehoug. Hun har nok angret sterkt på forholdet til det første, og før *Bak skapet* kom ut, gjorde hun sitt beste for å få utsatt publiseringen av *Før det ringer*. Helst ville hun nok ha stoppet den helt. Men det kunne hun ikke; når hun ikke prøvde på det, må det ha vært fordi hun var under kontrakt. En eller annen gang i 1944 har hun redigert samlingen, som altså er et utvalg av ukeblad-novellene hennes fra krigsårene, supplert med fire som verken Gislestad eller Kvam har funnet noe førtrykk av. Den enkle forklaringen på dét er sannsynligvis at Nedreaas har sendt supplerende manus direkte til forlaget.

Produksjonen av boken må H & L ha satt i gang før frigjøringen i mai 1945. Det fremgår av rettskrivningen.

Nazistyret lot i 1941 utarbeide en revisjon av rettskrivningen av 1938. For nynorskens vedkommende dreide det seg vesentlig om å gjeninnføre konservative former fra 1917-rettskrivningen. Men bokmålsversjonen ble forhatt – kanskje ikke så mye for innholdet som for tvangsinnføringen: Det ble påbudt at denne rettskrivningen fra 1942 av skulle brukes i alle publikasjoner bestemt for offentligheten: aviser, tidsskrifter, ukeblad, bøker. De som ikke fulgte ordre, fikk først en skarp advarsel fra «Pressedirektoratet», og gjentok forsyndelsen seg, ble

det inndraging og bøter – og i verste fall full stopp for virksomheten.

Det er lett å tidfeste publikasjoner fra denne perioden med noen markante påbud (av flere) i bokmålet: «Nå» skulle skrives «no», og de modale hjelpeverbene skulle i fortid ha formene kunde, skulde og vilde (som i alle rettskrivningsformer før 1938). «Hjem» skulle skrives «heim», og «jente» «gjente». En av de mer groteske følgene av påbudet kan iakttas i novellen «Kjøreturen»: Det obligatoriske «heim» blir der i bestemt form til «heimet». (Det kan ha vært en typograf som på denne måten saboterte påbudet.)

«No» er det sikreste kjennemerket. Ikke alle aviser og ukeblad hadde i 1941 tatt i bruk 1938-rettskrivningen – og det er nokså sikkert at originalmanuskriptene til Torborg Nedreaas hadde kunde, skulde og vilde. Men to noveller i Magasinet viser at der hadde de vært raske med å gå over til 1938: I «Tonen i tjernet» (1940) og i «To brev og et stevnemøte» (1941) heter det kunne, skulle og ville også i fortid. Begge novellene er brukt i *Før det ringer*, da med 1941-former. De må altså ha blitt klargjort til bokform før frigjøringen i 1945.

Den obligatoriske nazi-rettskrivningen ble historie 8. mai 1945. Et spesielt problem var da stoff som stod ferdig i ombrukket sats før freden. Å korrigere teksten tilbake til 1938-rettskrivningen var nemlig ingen enkel sak.

Det hadde vært greit i dag, datateknisk: Med noen få tastetrykk kan man skifte ut «ld» med «ll» og «nd» med «nn» i en svær tekstmasse – på noen sekunder. Men i 1945 stod bokstavene støpt i bly, og skulle én skiftes ut, måtte den fiskes ut av satsen og så erstattes med en ny. Denne prosedyren måtte gjentas i hvert enkelt tilfelle, og selv om den ble utført fra tastaturet, tok det tid. I tillegg kom tiden det tok å korrekturlese teksten og markere alle rettelsene. Når det gjaldt en hel bok, ville det ta mange timer å få rettskrivningen ajourført.

Alle tekstene i *Før det ringer* er i rettskrivning 1941. Boken må altså ha ligget ferdig i sats før 8. mai 1945, klar til korrekturlesning. En detalj viser imidlertid at noen må ha begynt korrigeringen – og stoppet. «Kunde, skulde, vilde» er konsekvent beholdt, men i de første novellene står det forbudte «nå» i stedet for det påbudte «no». Så dukker «no» opp i et par noveller lengre ute i boken.

Satsen var ferdig før 8. mai, «nå»-korrigeringen påbegynt, men ikke gjennomført: Boken var altså ferdig til trykning alt i maidagene.

En av novellene stikker seg ut, nemlig «Stene for brød». Den var en av de fire som sannsynligvis ikke hadde vært trykt før. Men den har sikkert ikke vært tilbudt noen ukebladredaktør – ingen ville ha våget å trykke den før 8. mai 1945.

«Stene for brød» åpner med setningen «Det var det året poteten ble vekk.» Det fortelles om mangelvarer i den, om svarthandel og byttehandel: For brennevinskvoten kunne man bytte til seg nesten alt mulig – for eksempel poteter. Og det er det frøken Hogganvik på telegrafen prøver. Lenge forgjeves, ingen vil av med poteter. Så er siste utvei Jens, som just har fått farsgarden satt over på seg. Og han «var ikke annet enn som en ung jypling, noen og tyve kanskje.» Hva skulle man stille opp mot ham? «Tobakk fikk han mø han vilde på de tyske anleggene hvor han hadde arbett. Han hadde tjent som gras, han var oppkledd og fin, ja han var elegant som en amerikansk gangster….»

Hun tilbyr ham både det ene og det andre, men han vil absolutt ikke ut med poteter. Omsider kommer han til saken. «Du kunde gje meg ei beta.»

Hun skjønner ikke. Han må tydeliggjøre: «Eg berre spurde om du vilde liggja med meg.»

Hun flykter. Men da hun kommer seg hjem og tar et glass likør, føler hun en uro som «gir henne hete frysninger: «Gje meg ei – – Gud, tenke seg til. Og så til meg, til en dame i min stilling – – »

Der slutter novellen. Som skildrer svartebørs og ulovlig byttehandel som noe hverdagslig, noe det også var; rasjonert brennevin og tobakk var sterk valuta i kampen om fødevarer. Korrekt er det også at arbeid på tyske anlegg var godt betalt. Penger hentet tyskerne ganske enkelt ut fra Norges Bank, og noen titusener nordmenn, som ikke var medlemmer av NS, hjalp

okkupanten med å bygge festningsverker mot en alliert invasjon. I novellen blir Jens Tyskerarbeider skildret som en ufyselig person.

Denne novellen kunne ikke ha blitt trykt i Allers eller Hjemmet, verken i krig eller fred; replikkene var utenkelige i et familieblad. Muligens kunne den ha passert i Magasinet. Men heller ikke der ville redaksjonen ha våget å ta den inn under krigen. Dette er forklaringen på at verken Gitlestad eller Kvam har kunnet finne noe førstetrykk av novellen før den kom med i *Før det ringer:* Det eksisterer ikke noe sånt trykk. Den kunne rett og slett ikke bli trykt under krigen. Først etter frigjøringen var det mulig.

Sannsynligvis var produksjonen av *Før det ringer* kommet så langt at boken – i manus eller i korrekturtrykk – var blitt sendt inn til godkjenning i «Kulturdepartementet». Kilden til denne min gjetning er at Mads Nygaard 1. april 1944 skriver til Torborg Nedreaas at utgivelsen av *Før det ringer* «sannsynligvis ikke [har] gått gjennom sensuren hos Kulturdepartementet (Kvam s. 29, fotnote 44.)

Mitt eksemplar av *Før det ringer* byr på et mysterium: De fire første sidene, altså to blad, er skiftet ut. De nye er satt inn på en overbevisende profesjonell måte. Men: De to midtsidene i det nye innskuddet er blanke. Boken er uten tittelside med forfatternavn; «Torborg Nedreaas» står bare på det ytre omslaget – med beskjeden skrift. Om hele opplaget så slik ut, vet jeg ikke, men mitt eksemplar åpner for spekulasjoner: Det kan opprinnelig ha stått «Tob Kieding» og ikke «Torborg Nedreaas» på tittelsiden, og utgave-årstallet kan ha blitt endret fra 1944 til 1945. Hvis det finnes et intakt forlagsarkiv hos Halvorsen & Larsen (firmaet eksisterer fremdeles), kan det gi svaret.

Så kan det være på tide med litt selvkritikk. I flere litteraturhistoriske oversikter har jeg brukt uttrykket «de beste av ukebladnovellene» om den boken. Jeg skulle ha lest dem nøyere. De er nok «de beste» av ukebladnovellene – men er de «ukebladnoveller» i ordets nedsettende betydning?

Det er tolv av dem i alt. Fire hadde vært trykt i Magasinet. Fire kom opprinnelig fra Allers. De siste fire var nytrykk.

Hvorfor ingen fra Hjemmet?

Fordi «ukeblad» var og er en altfor romslig kategori.

Det var forskjell mellom ukeblad og ukeblad. Magasinet var i en kategori for seg selv. Det ble startet i kommunistmiljø i 1927 for å tilby arbeiderklassen lødigere fritidslesning, og var i de første årgangene uttalt propagandistisk. Så gikk utviklingen i den retning at skjønnlitteraturen ble hovedsaken, og utvalgskriteriet var litterær kvalitet – supplert med krav til «folkelighet» i stoffutvalg og formspråk.

Torborg Nedreaas hadde i tillegg til Magasinet fire ukeblad å velge mellom i krigsårene. Allers hadde gjennom flere tiår det laveste opplaget i kvartetten. Fra markedsanalyser vet vi at Allers-leserne i gjennomsnitt hadde høyere utdannelse og noe bedre økonomi enn de som leste de andre bladene, og hadde sin største utbredelse i urbane strøk. Det er høyst trolig at dette var forholdet også i krigsårene. Ukebladlesere har som regel lange tradisjoner, og Torborg Nedreaas må ha forstått markedet: Til Magasinet sendte hun de mest seriøse novellene, til Allers de som tydeligst avvek fra formelnovellene, og til Hjemmet det lettere underholdningsstoffet. De fire novellene som ikke hadde vært trykt før, bryter også med formelmønsteret.

Mest karakteristisk for hele samlingen *Før det ringer* er at bare en av dem – «Anger og bot» fra Allers – kan sies å ha en happy ending. («Den sterkeste», en av de fire tidligere utrykte, ender også positivt, men den er utradisjonell på annen vis.) Ni av de tolv novellene er skrevet i kvinneperspektiv. Det er kvinner som er hovedpersoner; de er ofre som lider og taper.

Oppsummert kan det altså sies at Nedreaas i *Før det ringer* har valgt ut de novellene som har minst ukebladpreg.

Et gjennomgangsmotiv i flere noveller er forventninger som ikke går i oppfyllelse. I den første, «Blomster til Paula», drømmer en barnehjemsjente om berømmelse og heltegjerninger og et vell av blomster på døren. Det får hun også. På den hvite likkisten sin. Hun drukner

etter et mislykket forsøk på å redde en liten gutt. Den følgende, «To brev og et stevnemøte», åpner med to brev i alderdommelig rettskrivning, kjærlighetserklæringer mellom en kvinne og en mann som i ungdommens år ble atskilt fra hverandre og nå avtaler å møtes. Så skifter novellen til samtidsspråk: De kommer til møtestedet, det de ser, på hver sin side av gaten, skildres detaljert – men de kjenner hverandre ikke igjen. Dypt resignert går de hver til sitt.

Og slik fortsetter det. Falsk kjærlighet som ender med drap. Ideal og virkelighet støter sammen: En uskyldig, forelsket sydame havner i litterat- og kunstnermiljø og blir forulempet på det groveste («La Boheme»). To unge mennesker er fylt av kjærlighet til hverandre, han forguder henne, men de skilles for en tid, og han har en «liten affære» som han ikke synes betydde noe. Men affæren fikk konsekvenser, og den gravide vil ikke ta abort. Han må ta ansvar for det gryende liv og forteller det til sin elskede mens han gang på gang bedyrer at det er henne han elsker. I bedøvet tilstand går hun ut om natten – mot tjernet. Og «råken ble dekket igjen med tynn og glassklar is juledags morgen» («Tonen i tjernet»).

Så, endelig, en strime av håp: I «Etter stormen» krangler to naboer om en svær bjørk som skygger for sola over den enes drivhus. Han får bygdemeningen imot seg, men tar livet av bjørka med å hogge over røttene. Så stuper den i en storm – og knuser drivhuset. Men den lever videre: En tid spirer den og grønnes på valplassen som før, og så blir den skåret til materialer for det nye elektrisitetsverket. Og folk ser den i minnet: Bjørka «vil stå der og vokse og gro og være som et løfte som et løfte mellom himmel og jord så lenge grenda er til.»

Om *Bak skapet* er det i denne sammenhengen mindre å si. Vi vet, takket være Kvam, at Nedreaas arbeidet med noen av novellene allerede i 1943, og at hun var i livlig kontakt med Mads Nygaard i Aschehoug i 1944.

Det er mulig at Nedreaas mot slutten av krigen forsinket utsendelsen av *Før det ringer* fordi hun da fikk kjennskap til at det var sendt ut «illegale» paroler fra forfatterforeningen om boikott: Ingen bøker! Total ble streiken aldri; utover i landet satt det forfatterspirer som av gode grunner ikke hadde hørt om parolene. Derfor kan man finne navn som Aslaug Låstad Lygre og Alf Prøysen i boklistene fra krigsårene; Lygre i 1943 og Prøysen før freden i 1945 – og de var så visst ikke nazister. Det fantes også flere ikke-nazifiserte forlag som gav ut «harmløse» bøker, og et av dem var Halvorsen & Larsen.

Streiken rammet egentlig bare de skjønnlitterære avdelingene i de to store forlagene Aschehoug og Gyldendal. Der var det satt inn nazister i toppen – i Gyldendal Knut Hamsuns sønn Tore, i Aschehoug lyrikeren Åsmund Sveen. Ingen av dem var spesielt aktive. Under dem fungerte staben nesten som normalt, returnerte det meste av det ubrukelige som alle forlag blir belemret med, og arbeidet med prosjekter som ble drøyd ut i påvente av normale tider i verden og landet. Derfor kunne Mads Nygaard veilede Torborg Nedreaas og betale ut forskudd til henne.

Halvorsen & Larsen har sannsynligvis prøvd å få *Før det ringer tredje gang* ut allerede i 1944. Kvam igjen: «Nedreaas og Nygaard korresponderer […] imidlertid om denne samlingen allerede i 1944, da sistnevnte poengterer at utgivelsen sannsynligvis ikke [har] gått gjennom sensuren hos Kulturdepartementet.»

Alt dette peker i én retning: *Før det ringer* må ha eksistert ikke bare i manus, men også i trykningsklar sats før 8. mai 1945. At den ikke kom ut i 1944 sørget nazistene i «Kulturdepartementet» for.

Den eneste grunn til at vi kan kalle *Bak skapet* for Torborg Nedreaas' «første», er altså den tradisjonelt bibliografiske: Tidspunktet da bøker kommer i bokhandelen.

Bak skapet står øksen er rent kvalitativt sett en langt bedre bok enn *Før det ringer tredje gang*. Men litteraturhistorisk – og forfatterbiografisk – er sistnevnte mer interessant. Det er der vi finner de første trekkene i det store forfatterskapet; motiver og kvinneperspektiv er lett gjenkjennelige. Noen av tekstene fra krigsårene fikk da også være med videre oppover.

Willy Dahl

FINN UT MER OM TORBORG NEDREAAS-SELSKAPET PÅ:

torborgnedreaas.no

til@torborgnedreaas.no

facebook.com/torborgnedreaas

Torborg Nedreaas-selskapets logo er laget av Katarzyna Roman, katarzynarmn@gmail.com